

MOLIYAVIY BARQARORLIK TAHLILI

Qiyomov Yusuf To'xtasin o'g'li

Xalqaro Innovatsion Universiteti

Iqtisodiyot va aniq fanlar kafedrasini mudiri

Shamdamov Bahodir Mansur o'g'li

talaba

Fayzullayev Xurshid Burxon o'g'li

talaba

Anotatsiya: *O'zbekiston bank tizimi, O'zbekistonda kreditlar hajmi keskin oshishi hamda kreditlarning o'sish sur'ati, O'zbekistonning muammoli kreditlar ulushi, O'zbekistonda banklarning konsentratsiyalashuvi, O'zbekistonning iqtisodiy o'sish, Moliyaviy barqarorlik.*

Kalit so'zlar: *bank, tizim, iqtisod, Bank, aktiv, talab, nisbat, kredit, tarmoq, garov, kapital, indeks,*

O'zbekiston bank tizimi Kovid-19 pandemiyasi va tashqi iqtisodiy sharoitlar o'zgarishlaridan kelib chiqadigan shoklarga yaxshi bardosh bermoqda. 2022-yilning I yarim yilligida bank tizimining moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari Bazeli III minimal talablaridan yuqori bo'ldi. Regulyativ kapitalning hamda birinchi darajali kapitalning monandlilik koeffitsiyentlari minimal talablardan 1,3 baravar yuqoriligini ko'rsatdi. Bank aktivlariga nisbatan talabning qat'iylashtirilishiga qaramay, likvidlikni qoplash koeffitsiyenti (LCR) minimal talabga (100 foiz) nisbatan yuqori shakllandi. 2017 yildan boshlab O'zbekistonda jami kreditlarning YaIMga nisbati sezilarli darajada oshib, MDH va daromadi o'rtadan pastroq bo'lgan davlatlar darajasiga yetdi. 2017–2020 yillarda O'zbekistonda kreditlar hajmi keskin oshishi hamda kreditlarning o'sish sur'ati YaIMning o'sish sur'atidan yuqori bo'ldi. 2021 yilda O'zbekistonda jami kreditlarning YaIMga nisbati (44 foiz) MDH davlatlari bo'yicha mediana ko'rsatkichidan (30 foiz) baland bo'lib, uning yuqori darajasi saqlanib qolmoqda. Shuningdek, O'zbekiston qisqa vaqt ichida jami kreditlarning YaIMga nisbati ko'rsatkichi bo'yicha daromadi o'rtadan pastroq bo'lgan davlatlar bo'yicha mediana ko'rsatkichiga yetib oldi. Pandemiya sababli banklardagi muammoli kreditlarning (NPL) jami kreditlardagi ulushi 5-6 foizgacha keskin ko'tarildi. Pandemiya bilan bir qatorda davlat dasturlari asosida kreditlash va banklar tomonidan muammoli kreditlar hisobini yuritishning takomillashtirilishi natijasida muammoli kreditlar miqdori sezilarli o'sdi. 2022-yil 1-iyul holatiga ko'ra, O'zbekistonning muammoli kreditlar ulushi (4,9 foiz) Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari (5,9 foiz) hamda Markaziy Osiyo va Kavkaz mamlakatlari (5,2 foiz) bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan pastroq bo'ldi. Tarmoqlar qirqimida muammoli kreditlar sanoat va qishloq xo'jaligida sezilarli oshgan. Kredit to'lovining daromadga nisbati (PTI) 51 foizdan yuqori hamda kredit

miqdorini garov qiymatiga nisbati (LTV) 76–90 foiz oralig'ida bo'lgan ipoteka kreditlari jami ipoteka kreditlarda yuqori ulushni tashkil etmoqda. 2018-yildan 2021-yilgacha bo'lgan davrda kredit to'lovining daromadga nisbati 51 foizdan yuqori bo'lgan ipoteka kreditlarining ulushi dinamikasida pasayish kuzatildi. Moliyaviy barqarorlik sharhi 8 2022-yil I yarim yillik kreditlarining 60–70 foizini kredit to'lovining daromadga nisbati 51 foizdan yuqori bo'lgan ipoteka kreditlari tashkil etmoqda. Qarz oluvchilarning ortiqcha qarz yukini cheklash maqsadida 2020-yilda Markaziy bank kredit to'lovining daromadga nisbati 50 foizdan yuqori bo'lgan jismoniy shaxslarga kreditlar berish cheklovini joriy etdi. Kredit miqdorining garov qiymatiga nisbati 76–90 foiz oralig'ida bo'lgan ipoteka kreditlari ulushi taxminan 90 foizni tashkil etmoqda. O'zbekistonda tizimli ahamiyatga molik banklar uchun qo'shimcha bufer qo'llash zarurati yuzaga kelmoqda. Bazal qo'mitasining uzoq muddatli iqtisodiy ta'sir yondashuviga (LEI) ko'ra O'zbekistonda birinchi darajali asosiy kapital (CET1) uchun o'rnatilgan me'yor (8 foiz) uning eng maqbul ko'rsatkichidan past darajada shakllangan. Shuningdek, bank tizimining konsentratsiya indeksi (HH indeksi)ga ko'ra, O'zbekistonda banklarning konsentratsiyalashuvi o'rta darajada bo'lmoqda. LEI hamda HH indeksi bo'yicha tahlil natijalari O'zbekistonning tizimli ahamiyatga molik banklari uchun birinchi darajali asosiy kapitalga nisbatan 2 foiz qo'shimcha bufer o'rnatishni taqozo etadi. Shuningdek, xalqaro amaliyotdan kelib chiqib kapitalga qo'yilgan minimal talablar bilan bufer talablarini muvofiqlashtirish tizimli ahamiyatga molik banklar uchun bufer joriy qilishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Makro stress-testning dastlabki natijalari bank tizimining barqaror ekanligini ko'rsatdi. 2024-yil oxiriga kelib, asosiy va mo'tadil ssenariylarda banklarning kapital yetarlilik darajasi minimal regulyativ kapital me'yoridan (13 foiz) yuqori bo'lishini hamda turli xil shoklarga yaxshi bardosh bera olishini namoyon qilmoqda. Biroq, xatarli ssenariyda, ya'ni iqtisodiyotning keskin yomonlashuvi va valyuta kursining sezilarli darajada qadrsizlanishi holatida bank tizimi regulyativ kapitalning monandlilik koeffitsiyenti 13 foizlik me'yoriy chegaradan tushib ketish ehtimoli yuqoridir. Bunda sezilarli kredit yo'qotishlar va riskka tortilgan aktivlarning o'sishi banklarni regulyativ kapitalga nisbatan qo'yilgan minimal talabni bajara olmaslikka sabab bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, bank kapitali yetishmovchiligi natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlar jiddiy xavf tug'dirmaydi va bank tizimi ushbu yo'qotishlar o'rnini qoplash uchun yetarli himoyaga ega bo'ladi.

Moliyaviy barqarorlik sharhi 2022-yil I yarim yillik I. Makromoliyaviy sharoitlar Xalqaro moliya tashkilotlari va markaziy banklar tomonidan moliyaviy tahlil va siyosatni ishlab chiqishda moliyaviy sharoitlar indeksi (Financial Conditions Index, FCI) muhim ma'lumot beruvchi makromoliyaviy ko'rsatkichlardan biri hisoblanib, mamlakatlar iqtisodiyotidagi o'zgarishlarni umumlashtirilgan moliyaviy barqarorlik holatini ifoda etadi (1-ilova). Joriy yilda rivojlangan davlatlarda kuzatilayotgan moliyaviy sharoitlarning qat'iy lashishini aksiyalar bahosining tushishi, davlat obligatsiyalari daromadliligining oshishi va pul-kredit siyosati qat'iy lashtirilib borilishining kutilayotganligi bilan izohlash

mumkin1 . 1-chizma. Rivojlangan davlatlarda moliyaviy sharoitlar indeksi (oʻrtacha koʻrsatkichdan standart ogʻish2) 2-chizma. Bozor iqtisodiyoti shakllanayotgan davlatlarda moliyaviy sharoitlar indeksi (oʻrtacha koʻrsatkichdan standart ogʻish) Manba: Xalqaro valyuta jamgʻarmasi (XVJ). Bozor iqtisodiyoti shakllanayotgan va rivojlanayotgan davlatlar qatʼiylashgan moliyaviy sharoitlar va kapital oqimini chetga chiqib ketishining yuqori xavfiga duch kelishmoqda. Tashqi qarz olish xarajatlarining keskin koʻtarilishi va milliy valyuta kurslarining oshishi Rossiya bilan yaqin aloqada boʻlgan Sharqiy Yevropa mamlakatlarining moliyaviy sharoitlariga jiddiy taʼsir koʻrsatdi. Inflyatsiyani jilovlash uchun foiz stavkalarining oshirilishi, aksiyalar qiymatining pasayishi va tashqi qarz olish xarajatlarining yuqoriligi boshqa koʻplab bozor iqtisodiyoti Indeks koʻrsatkichi oʻrtacha qiymatidan standart ogʻishning necha barobariga farq qilishini ifodalaydi. Moliyaviy barqarorlik sharhi 2022-yil I yarim yillik shakllanayotgan davlatlarda moliyaviy sharoitlar qatʼiylashishiga sabab boʻldi . Kovid-19 pandemiyasi tufayli yuzaga kelgan global iqtisodiy pasayishdan soʻng karantin choralarining bekor qilinishi va vaksinatsiyalash jarayonining tezlashishi natijasida yalpi talab tiklandi va past daromadli rivojlanayotgan davlatlarning iqtisodiyotini 2021-yilda 4,1 foizga oʻsishiga olib keldi. Dunyodagi geosiyosiy vaziyat va global inflyatsiya tufayli vujudga kelgan noaniqliklarga qaramay, XVJ 2022 va 2023-yillarda past daromadli rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy oʻsish mos ravishda 4,8 va 4,9 foiz boʻlishini prognoz qilmoqda . Oʻzbekistonning iqtisodiy oʻsish surʼati 2012–2019-yillar davomida (2017 va 2018-yillarni hisobga olmaganda) asosiy savdo hamkorlarning oʻrtacha tortilgan oʻsish surʼatidan yuqori boʻlgan. 2017 va 2018-yillarda real oʻsish surʼatlari mos ravishda 4,4 va 5,4 foizlarni tashkil etgan. Oʻzbekiston iqtisodiyoti 2020-yilda pandemiya davrida pul-kredit siyosatining yumshatilishi hamda hukumat tomonidan qoʻllab-quvvatlovchi siyosatning yuritilishi natijasida 1,9 foizga, 2021-yilda esa 7,4 foizga oʻsgan. Tashqi iqtisodiy sharoitlar oʻzgarishining taʼsiri kutilganidan kuchsizroq boʻlishi, iqtisodiyot tarmoqlarida faollikning oshishi, tashqi Moliyaviy barqarorlik sharhi 12 2022-yil I yarim yillik savdo aylanmasi hajmining yuqori surʼatlarda oʻsishini inobatga olgan holda Markaziy bank 2022-yil uchun YaIMning real oʻsish surʼatini 5,0–5,5 foiz atrofida prognoz qilmoqda. Markaziy banklar jahon iqtisodiyoti istiqbollari boʻyicha noaniqliklar ortgan bir davrda yuqori darajadagi inflyatsiyani jilovlash hamda pandemiyadan keyingi iqtisodiy tiklanishni taʼminlash oʻrtasidagi qiyin tanlovga duch kelishmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. International Monetary Fund, Global Financial Stability Report, April 2022, pp. 3-4. <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2022/04/19/globalfinancial-stability-report-april-2022>

2. Karimov LA. «O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida». T.; «O'zbekiston» 1996.

3. Vahobov AV., Ibroximov AT., Ishonqulov N.F. «Moliyaviy va boshqaruv tahlili». Darslik. T.; «Sharq», 2005 y.

4. Karimov A va boshq. Buxgalteriya hisobi. Darslik. - T.: «Sharq» nashriyot -matbaa akdiyadorlik kompaniyasi . 2004, 592

5. Internet saytlari

<http://www.Jex.uz>

<http://www.Ziyo.NET.uz>

<http://www.stat.uz>

<http://www.tfi.uz>